

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

לך לך - תשפ"ז | גליון 235 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מן הפרשה

על האדם להכיר שהטוב שמקבל מאת ה' הינו מצד חסדיו יתב' ולא בזכות מעשיו

מתחת לדלת ביתו, ויודע שהוא שם ע"י נדיב אחד טוב לב הרוצה לתמוך בו בצנעה, אזי לעולם לא יפסיק מלחכות נדבת הנדיב, ובכל חודש וחודש יעמוד ויחכה בכליון עיניים מתי תבוא הנדבה לביתו, בידעו שגם עד היום לא קיבל שכר המגיע לו כי אם נדבת לב בלבד, ומדוע שתפסק הנדבה. וכך הוא הענין כלפי שמיא, כי האדם החושב לעצמו שהטובה שמקבל מאת השי"ת מגיעה לו לפי מעשיו, הלא יש לו מקום לחשוש שבבא יום מן הימים תפסק הטובה, דהיינו באופן שלפי מעשיו לא תגיע לו עוד טובה. אבל האדם שמשכיל להבין שכל הטובות הנשפעים לו מן השמים אינם אלא מצד רוב רחמי השי"ת המשפיע עליו בחסדו, ההוא אינו חושש שמא יפסיק הקב"ה להשפיע עליו, שהרי מאז ומעולם מקבל הכל מחמת צדקה וחסד בלבד, וצדקה כזו אין שום סיבה שתפסק.

וזהו הפירוש שאנו אומרים "עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך", כלומר שכל הטובות והישועות שהיו לנו עד עתה מצד הרחמים והחסדים הם, ולכן הרינו מאמינים הלאה ש"אל תטשנו ה' אלוהינו" וימשיכו החסדים לנצח, כי חסדי השי"ת הם ללא גבול ולעולם הם עומדים.

ובזה פירש גם הפסוק שאנו אומרים בהבדלה במוצ"ש (ישעיהו י"ב) "הנה אל יְשׁוּעָתִי אֲבֹטָח וְלֹא אֶפְחָד" ידידו שהם 'אל' הוא מצד החסד, וכלשון הכתוב (תהלים נ"ב) "חֶסֶד אֶל כָּל יְהוֹם", ועל זה אומר "הנה קל ישועתי" שאני מאמין ויודע שהישועה היא מצד חסדי השי"ת עלי, וכיון שכן "אבטח ולא אפחד" שמא תפסק הטובה, שהרי הכל נשפע מצד החסד, ומדת החסד לעולם עומדת.

ומהלך זה שזו היתה דרכו של אברהם אבינו ע"ה לתלות טובות הבורא בחסדיו ית"ש, מצינו גם בתרגום יהונתן על הכתוב הפותח במעמד ברית בין הבתרים, שנאמר (ט"ו, א) "אָחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם וְגו' אֶל תִּירָא אֲבָרָם אֲנִי מִגֵּן לְךָ שֶׁכֶּרֶךְ הָרֶבֶה מֵאֵד" ופירש: אחר הדברים האלה שנאספו המלכים ונפלו לפני אברם ויהרגו ארבעה המלכים והחזיר תשע מחנות, חשב אברם בלבו, ווי לי שמא קבלתי שכר מצותי בזה העולם ואין לי חלק לעוה"ב, או שמא פעם הזאת נמצא לי זכות מועטת ונפלו לפני, ופעם אחרת לא ימצא בי זכות ולא יפלו לפני ויתחלל בגללי שם שמים.

כלומר, שהיה אברהם ירא שמא התנהגו עמו כפי מעשיו וקיבל שכרו בדין בעבור מעשיו הטובים, והיה מבקש ומתפלל על כך, שמעתה יקבל הטובות מאת הבורא רק מחמת חסד ה' ולא בשביל מעשיו, כי באם שכרו יהיה משום מעשיו אפשר שיתחלל שם ה' ברבים כשיצא למלחמה פעם אחרת ולא יעמדו לו זכויותיו לנצח, ונמצא מתחלל עי"ז שם שמים כי הבריות לא ידעו שמפלתו היא מחמת שנתמעטו זכויותיו. ועל זה הבטיחו הקב"ה "אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה מאוד", כלומר, שאע"ג שהם נופלים לפניך בעוה"ז, אין זה אלא מתנת חסד ואילו שכר מעשיך הטובים שמור ומצפה לך לעוה"ב הרבה מאוד. (משחת שמן - רבי חיים שאול קירפמאן)

"והאמן בה' ויחשבה לו צדקה" (בראשית טו, א).

להכיר שכל טובות ה' עליו הם רק מצד החסד אחרי שהבטיח השי"ת לאברהם אבינו בברית בין הבתרים "לא יִרְשָׁךְ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִרְשָׁךְ" (בראשית טו, ד) אמר הכתוב (פסוק ו) "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה". ובפירוש הפסוק למי נחשבת האמונה לצדקה, פירש רש"י ש'הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמן בו'. כלומר, שה' החשיב את האמונה לצדקה מצדו של אברהם.

והרמב"ן השיג עליו וכתב 'ואיני מבין מה הזכות הזאת, למה לא יאמין באלהי אמן, והוא הנביא בעצמו, ולא איש אל ויזב, ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה' ועל כן פירש מדיליה 'הנכון בעיני כי יאמר שהאמן [אברהם] בה' וחשב כי כצדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים, לא בצדקת אברם ובשכרו, אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד'.

כלומר, שאברהם אבינו ע"ה ברוב ענוותנותו ושפלות רוחו בעיניו, לא ראה לעצמו שום זכות שבגינה יתבשר בבשורה טובה כזו, ועל כן החשיב את הבשורה הטובה לצדקה גדולה מאת הקב"ה.

והנה דברי הרמב"ן הללו מהווים יסוד גדול בהכרת האדם את בוראו, שטבע האדם הוא שלא להתעמק במהות הטובות והחסדים הנשפעים לו מן השמים, ודרכו לחיות בהרגשה כאילו בזכות ובצדק ניתנים לו הכל, ולא מעלה על דעתו לערער על הרגשה זו, ועל כן באים דברי קדשו ללמדנו, שעל האדם להכיר ולהחשיב הטוב שמקבל מאת ה', כצדקה מאתו ית' ושהוא נותן לנו מצד חסדיו המרובים, ולא בזכות מעשינו.

ובסידור הגר"א (סדר הבדלה למוצ"ש) מפרש הכתוב כפירוש הרמב"ן שאברהם אבינו ראה את רוב חסדי השי"ת אליו כחסד וצדקה, ולא ייחסה למעשיו הטובים. ועל פי זה מפרש מה שאומרים בתפלת נשמת כל חי 'עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך וגו' ואל תטשנו ה' אלוהינו לנצח', על דרך משל, לאדם שלוח מחבירו אלף זהובים, וגמר עם המלוה שלא יחזיר לו את מלא הסכום בבת אחת, אלא במשך עשרה חדשים יחזיר לו כל חודש סך של מאה זהובים, וכעבור חודש אכן מקיים הלוח הבטחתו ומצניע את הסכום של מאה זהובים בין המשקוף לדלת בביתו של המלוה, וכך מוצא המלוה מתחת דלת ביתו מעטפה ובתוכה מאה זהובים, וכן עשה בחודש הבא עד לחודש העשירי שסיים להחזיר את מלוא הסכום. והנה אף שבמשך עשרת החדשים היה המלוה מצפה מידי חודש בחדשו לקבלת הסכום, אבל מובן שמחודש זה והלאה אינו מחכה עוד למצוא הכסף מתחת לדלת ביתו, כי יודע הוא שעד היום קיבל רק את המגיע לו, ומהיום והלאה אין מגיע לו כלום. וכל זה בנוגע למלוה ולוה, אבל כאשר מדובר בצדקה אין הדבר כן, שהעני המוצא מידי חודש בחדשו מאה זהובים

"התהלך לפני והיה תמים" (בראשית

י"א, א).

נראה לפרש, דאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט, א) "אֲשֶׁרִי תָמִימִי דָרָךְ הַהֲלֹכִים בְּתוֹרַת ה'", כי כשנבחין מזה בין חכמת התורה הקדושה לשאר חכמות נמצא מתנגדים זה לזה, והם דבר והפכו, כי שארי חכמות יש להם גבול בכל אשר להם, נמצא כל זמן שהולכים מזה הלימוד אל לימוד אחר אינו תמים באותה חכמה, אמנם כל זה בשארי חכמות שיד אנוש מגיע אל תכליתם, אך בחכמות התורה שאי אפשר להגיע אל תכליתה אם אומר יאמר אחד שהוא הגיע אל תכליתה, נודע בבירור כי לא מבין בה כלל, אבל אם יאמר שלא בא אל תכליתה הוא הולך ומתאמץ בכל יום יום לבוא יותר בפנימיותו, נמצא שהוא תמים מפני ששכל אדם אינו משיג יותר, וזהו שכתוב "אשר תמימי דרך", ומפרש מי הם ה"תמימי דרך", "ההולכים בתורת ה'", כי העומדים אינם תמימים כמ"ש למעלה, וזה צוה הקב"ה לאברהם ע"ה "התהלך לפני", דהיינו שתלך בכל יום ויום ממדריגה למדריגה גדולה ואז תהיה תמים כנ"ל. (כתב סופר)

*

"ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשער ערלתו" (בראשית י"ז, כד).

"בהמולו בשער ערלתו". במדרש וברש"י ישן, שהיה מתירא למוול, מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו. והדבר תמוה, אדם שהשליך נפשו לכבשן האש בלא שום ציווי והיה זה בימי בחרותו, איך ירא לנפשו בימי זקנותו וגם אחר שהוא מצווה ועושה. ונראה לי לפי מ"ש בסמוך, כי זה כבוד וגדולה שעליו חותמו של מלך להגיד כי הוא עבדו ואחרים זולתו כאפס ותוהו נחשב לו, וירא אברהם למוול עצמו דמחזי כיהורא וגם שמא יעלה במחשבתו מחשבת פיגול גאה וגאון ותהיה עבודתו פסולה, וכיון שנתירא מפני מפני זה סייעו הקב"ה שיהיה ניצול ממחשבה זו, או כי שלח ידו ואחז עמו להראות לו כי הוא נותן חותמו בו ומאתו תצא, ואתי שפיר. (כתב סופר)

"הוא דְּמוֹשֶׁק אֱלִיעֶזֶר" (בראשית טו, ב).

בגמרא במסכת יומא (כח, ב) דרשו "הַמוֹשֶׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ" - אמר ר"א 'הַמוֹשֶׁל בְּתוֹרַת רַבּוֹ'. "הוא דְּמוֹשֶׁק אֱלִיעֶזֶר", אמר רבי אלעזר ש'דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים'.

נראה לומר שהחסרון של אליעזר בא לידי ביטוי גם במעלתו, שכל מה שזכה להיות מושל בתורת רבו, ודולה משקה, הרי הם קנינים בתורת רבו. אבל לא זכה לעליה עצמית להיות 'מחדש' משלו, או 'מושל' בתורת עצמו, וזהו חסרון במהות הדרגה של האדם.

על פי ההבחנה הזו אפשר ליישב כיצד אליעזר נאמר עליו שהיה איקונין שלו וקלסתר פניו דומה לאברהם אבינו (ב"ר נט ח ט"ז) וכמובן שהיא תוצאה של השגה פנימית שדבק באברהם, "חֶקְמַת אָדָם תֵּאִיר פָּנָיו" (קהלת ח, א). ואילו יצחק ממשיכו של אברהם אמנם נאמר עליו שהיה זיו איקונין שלו כשל אביו, היה זה מפני שהקב"ה צר קלסתר פניו כשל אביו כדי להפקיע מליצני הדור שאמרו מאבימלך הוא [מדרש תנחומא, תולדות, א והובא ברש"י שם], משמע שרק מטעם זה היתה דמותו כשל אביו ולא מחמת דביקותו באביו. ופלא הוא איך אליעזר השיג יותר מדרגת יצחק.

ולפי האמור יובן היטב, שמעלת אליעזר היתה גם חסרון, שאמנם השיג הרבה מדביקותו ברבו אבל זו היתה כל השגתו. אבל יצחק היתה השגתו עצמית, וקנה לו דמות עצמית שלולא הטעם הנ"ל היתה משתקפת בו דרגתו שלו, שהיא נפרדת משל אביו. לכן היה צריך לעשיית צורה מיוחדת כדי להפקיע מליצני הדור. וזהו שאומרים בתפילת י"ח 'אלקי אברהם, אלקי יצחק, ואלוקי יעקב' שכל אחד מהם הוא גילוי אלוקות בעולם מהדרגה שלו הוא. דוגמת מה שאומרים אח"כ 'הגדול, הגבור, והנורא' שכל מידה מומידתו של הקב"ה היא בפני עצמה. והוא שאמרנו שיצחק היה דרגה עצמית, וכן יעקב ולכן מזכירים כל אחד בפני עצמו.

(כרם טוביא - רבי טוביא ליסיצין)

ההצלחה האמיתית

יָדְעוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שֵׁם־יִרְאָה אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי שֵׁם־נִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי.

"ככל אשר יקרא אליך הנכרי", ובישראל הוא אומר "ונתת לאיש ככל דרכיו", לפי שישראל מכיר בהקב"ה ויודע שהיכולת בידו, ואם אין תפילתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו, אבל נכרי קורא תגר ואומר 'בית ששמו הולך לסוף העולם, נתיגעת לךמה דרכים ובאתי והתפללתי בו. ולא מצאתי בו ממש. כשם שאין ממש בעבודה זרה'. לפיכך (ועשית) ככל אשר יקרא אליך הנכרי, אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית בממונו את חבריו אל תתן לו (תנחומא במדבר ג') "רש"י).

הרי שהנכרי קובע בדעתו מה היא הצלחה ומה היא טובתו, על פי מה שנראה לעיניו, ואם הקב"ה אינו שומע לתפילתו, תולה את הדבר בכך שאין ממש בתפילה להקב"ה, ואינו מתבונן לחשוב שמה הסיבה לכך שאין בקשתו מתקבלת, היא מפני שהקב"ה יודע שאין זה לטובתו.

ולכן גם הגר אף שהיתה אשה חשובה [שהרי ראתה כמה מלאכים, ועזבה את בית המלכות של פרעה אביה להיות שפחה בבית אברהם, וכן מכך שנשאה אברהם מוכח שהיתה חשובה], מכל מקום עדיין נשארה בה ההשקפה של אומות העולם, והחליטה כל דבר על פי מראה עיניה. ולכן פירשה שהסיבה ששרה אינה יולדת היא מפני שאינה צדקת, שזו סיבה הנראית לעין ללא התבוננות. אך אם היתה מתבוננת בסיבת הדבר, אפשר שהיתה מבינה שאדרבה מפני צדקותה של שרה היא מתעכבת מלידה, וכפי שנתבאר בדברי חז"ל.

ומזה נוכל ללמוד שלא לקבוע הצלחה ע"פ הנראה לעינים או ע"פ הרגשות, אלא כפי דעת התורה וחז"ל. ולדוגמא, מי שיגע ללמוד ולהבין סוגיא בגמרא ואחר כמה שעות עדיין לא זכה שיהיה לו מהלך ברור, יכול לחשוב שלא הצליח בלימודו. אמנם באמת אצל הקב"ה העיקר הוא היגיעה ולא ההבנה, וכמש"כ החפץ חיים (ח"ח על התורה פ' בחוקות) בביאור מה שאמרו חז"ל אנו עמלים ומקבלים שכר, שאנו מקבלים שכר גם על העמילות אף אם לא גמרנו את העבודה. ואף שבדאי יש גם תכלית לידע ולהבין את התורה, מכל מקום מי שיגע להבין אף שאינו מבין הרי קיים רצון הקב"ה ודבק בתורתו הקדושה, ובזה היתה לו הצלחה גדולה בלימודו.

ויש לנו להתחזק ולמודד הצלחה על פי דרך האמת, ולא בהשקפת הנכרי המודד כל דבר רק לפי מה שנראה לעינים.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"וַיָּבֹא אֶל הָגֵר וַתַּהַר וַתֵּלֶךְ וַתִּקַּל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ" (בראשית טז, ד). "ותקל גברתה בעיניה", אמרה, שרה זו אין סתרה כגלויה, מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו, ואני נתעברתי מביאה ראשונה (רש"י).

הנה הסיבה שלא ילדה שרה כל אותם השנים היא כדאיתא ביבמות (סד, א): 'א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורין, מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים'. ונמצא לפי זה שהאמת היתה להיפך מדעתה של הגר. שהיא חשבה שמזה ששרה לא ילדה מוכח שאינה צדקת, אבל באמת הוא להיפך, שהסיבה שלא ילדה היתה משום שהיא צדקת גדולה כל כך, עד שהקב"ה התאוה לתפילתה.

ומצינו במלבי"ם (טז, א) שכתב טעם נוסף מדוע לא ילדה שרה: 'לא ילדה לו כי היה צריך שיקדם לו [-ליצחק] לידת ישמעאל שהוא שאב הזוהמא, שעל ידו [-ישמעאל] נזדקקה הטפה ויצא יצחק בקדושה, וכן היה צריך להקדים המילה ושיזקן אברהם עוד יותר עד שיחלש הכח החומרי ויגבר הענין הרוחני וכו'.

וגם לפי פירוש זה מה שנתעכבה שרה מלדת היה משום מעלתה, כדי שתזדקק הטיפה ויתקדש זרעה יותר קודם שתלד את יצחק. ושתי ההריונות של הגר [וכמו שכתב רש"י (טז, ד ד"ה אנכי) ע"פ בראשית רבה, ששרה נתנה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עובריה, ונתעברה שוב עם ישמעאל] ולידת ישמעאל [שנאמר עליו (טז, יב) "והוא יהיה פְּרָא אָדָם"], היו הכנה ללידת יצחק משרה - שיוולד בקדושה. ונמצא שצדקתה של שרה גרמה לאיחור לידתה. אולם סיבות אלו לא עלו על דעתה של הגר כלל, אלא חשבה שאינה יולדת מחמת שאינה צדקת. והטעם שחשבה כך הוא מצד החילוק בהשקפה בין ישראל לאומות העולם וכדלהלן.

הנה בשמחת חנוכת בית המקדש, האריך שלמה המלך להתפלל ש'ה' ישמע אל תפילות עמו ישראל בכל המצבים, ונאמר שם (מלכים א' ח, לח-לט): "כָּל תַּפְלָה כָּל תַּחֲנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל הָאָדָם לְכָל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּ אִישׁ נֶגַע לִבּוֹ וּפֶרֶשׁ כְּפָיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשְּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתְּךָ וְסִלַּחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כָּל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תִּדַּע אֶת לִבּוֹ כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ לִבְדָּךְ אֶת לִבּוֹ כָּל בְּנֵי הָאָדָם".

והוסיף להתפלל גם על הגוים (מא-מג): "וְגַם אֶל הַנִּכְרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְכָא מֵאֲרָץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ וגו' וְהַתְּפִלָּה אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. אַתָּה תִּשְׁמַע הַשְּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתְּךָ וְעָשִׂיתָ כָּל אֲשֶׁר יִקְרָא אֱלֹהֶיךָ הַנִּכְרִי לְמַעַן

מן המדרש

מדרש רבה לך לך לט, יא

"וְהָיָה בְּרָכָה" (בראשית יב, ב). קְרִי בִּיה בְּרָכָה, מֵה בְּרָכָה זֹאת מְטַהֵר אֶת הַטְּמָאִים, אֵף אֶת מְקַרְב רְחוֹקִים וּמְטַהֵרם לְאַבְיָהם שְׁבַשְׁמִים.

אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה, כָּכָר כְּתוּב "וְאַבְרָכָה", מֵה תִּלְמוּד לֹמַר "וְהָיָה בְּרָכָה". אֵלָּא אָמַר לוֹ, עַד כָּאן הָיִיתִי זָקוּק לְכַרְךָ אֶת עוֹלָמִי, מִכָּאן וְאֵילָךְ הָרִי הַבְּרָכוֹת מְסוּרוֹת לָךְ, לְמֵאן דְּחָזִי לָךְ לְמַבְרָכָא, בְּרִיךְ.

"והיה ברכה". לא אמר הכתוב 'והיה ברוך' או 'והיה מבורך', אלא נקט הכתוב בלשונו 'ברכה', קרי ביה [יש לקרוא כאילו נאמר] 'ברכה', ואמר בזה לאברהם, מה ברכה של מים זו מטהרת את הטמאים הטובלים בה, אף את מקרב את הרחוקים מאביהם שבשמים ומגיררם, ומטהרם לאביהם שבשמים.

אמר רבי ברכיה, יש להקשות, כיון שכבר כתוב (להלן פסוק א) ואברככה, מה תלמוד לומר כאן 'והיה ברכה'. מתרץ המדרש, אלא, אמר לו הקב"ה לאברהם, עד כאן [עתה] הייתי זקוק [צריך] לברך בעצמי את הצדיקים שבעולמי, אבל מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך, ולמאן דחזי לך למברכא, בריך [ולמי שהוא ראוי בעיניך להתברך, ברכהו].

קריאת שמע על המטה וברכת המפיל (חלק ב')

עפ"י ספר "הלכות יום ביום" להגרמ"מ קארפ שליט"א

ברכת המפיל והפסק לאחריה

הנכנס לישן על מיטתו מברך ברכת המפיל, ואין להפסיק בדיבור אחר ברכת המפיל, אבל הקריאת שמע ופסוקי המזמורים שהם לשמירה אינן הפסקה. ומ"מ טוב לאחר ברכת המפיל ולאומרה לבסוף אחר קריאת כל הפסוקים, אך אם חושש שייגרם קודם באמצע קריאת שמע יקדים ברכת המפיל לקריאת שמע, והפסוקים אינן הפסקה.

וראה במקורות דאם אומר ברכת המפיל מעומד יש לאחר ברכת המפיל ולילך לישן מיד.

ברכה במסתפק שמא לא ירדם

אם מסתפק שמא לא יוכל לישן לדעת הבה"ל לא יברך המפיל, ולדעת הגר"א והרבה פוסקים נתקנה הברכה להולך לישן על מיטתו ואע"פ שלא ישן מברכין המפיל.

ומ"מ אם יודע שלא יוכל לישן לא יברך המפיל בשם ומלכות שעיקר הברכה לנכנס לישן אלא יאמרה בלא שם ומלכות ולכן טוב שלא לברך אלא כשכבר מרגיש עייפות ורוצה לישן דבאופן כזה

למטה ע"מ לשכב ולישן כבר חלה הברכה ואין כאן הפסק, ורק משום ההפסק בין ק"ש לשינה דזוהו משום השמירה מהמזיקין שע"ז הזכירו הפוסקים לחזור ולומר ק"ש ופסוקי שמירה.

ולפי"ז אם אירע שלא בירך אשר יצר אם שכב כבר יכול ליפנות ולומר אשר יצר וכ"כ המקור חיים לחו"י בקיצור ההלכות "שכח ערבית ספירת העומר קידוש לבנה יאמר אחר המפיל". ובאשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת כתב: "ל"ש שיעקר הקפידה על ההפסקה שברצון מפסיק וכו' משא"כ כשהיה מזומן לשינה ולא הגיעה עליו. וכי כשאנו יכול לישן אח"כ כלל תהיה הברכה לבטלה, והרי רוב העולם מברכים גם כשאין ודאי שיוכלו לישן אז, אלא שהברכה נתקנה על ההכנה לשינה, ע"כ. וכ"כ בארחות רבינו בשם מרן הקה"י זצ"ל דאשה שאמרה המפיל ונזכרה שלא התפללה ערבית תקום ותתפלל ותסמוך על הפו' שעל מנהגו של עולם הוא מברך.

ובקונטרס עלה לתרופה (שי"ל ע"פ הגה"ק הד"ח מצאנו זצ"ל) הובא בפסקי תשובות כאן כ' וז"ל: 'מצד הדין מותר לדבר אחר המפיל ואינו דומה להמוציא, שהשינה אינה מסורה ביד האדם שפעמים אינו יכול לישן, רק ברכה זו תיקנו אנשי כנה"ג כברכת השכיבו שאומרים בביהכ"נ אף שהוא ער כמה שעות, לכן אם נחוצו לכך מותר לדבר ואף לאכול ולשתות ולעסוק במשא ומתן אם באו אליו לאחר שכבר בירך המפיל, ולכן בראשונים לא הוזכר האיסור לדבר, ורק ברמ"א הביא מצד מנהג עפ"י הפסוק אמרו בלבבכם וכו' ודומו סלה, ומוטב להפסיק בדיבור כמה פעמים אחר ברכת המפיל ולא ישן פעם אחת בלי ברכה, כי הישן בלי המפיל כאוכל בלא ברכה וכו'. ובשם הגה"ק רבי דוד מדינאב בנו של הבני יששכר זי"ע שחמור יותר מהאוכל בלא ברכה כי הנאת שינה חמורה מהנאת אכילה דהנשבע שלא אישן ג' ימים מלקין אותו ובאכילה ז' ימים, וכן בסוכות אכילת עראי מותר שינת עראי אסורה, ע"כ. ובארחות חיים ספינקא סק"ג כתב בשם ספר מאורי אור דרך קביעת סיפור אסורה אחר המפיל משום היסח הדעת, ונהגו בשתיית מים וסיפור צרכיו ואין להקפיד אפילו נמשך טובא משום דברכת המפיל אינו כברכת הנהנין רק ברכת שבח צרכי העולם וכו' אכן בודאי כשדעתו להיות ניעור כל הלילה אסור לברך כיון שנתקן בהודאה על חבלי שינה ותנומה על עיניו ועפעפי וגם השכיבו לשלום, אבל בדיעבד אינה ברכה לבטלה, ע"כ. ובערוה"ש ס"ו כתב: 'ודאי דכאן לא הוי ההפסק איסור כבכל הברכות, והטעם דהא שינה אינה מסורה ביד האדם וכו', וברכה זו היא חיובית על ענין השינה של האדם ולזה אמר שיראה לקרבה להשינה ככל האפשר, ע"כ.

ובספר ברכת הבית שער ל"א ס"ב כ' "ואם הפסיק בדיבור בין ברכה לשינה א"צ לחזור ולברך וכן אם אינו יכול לישן זמן מרובה יכול לקום ולעסוק בתורה. וכן אם בא לו דבר נחוץ מאד יכול להפסיק. מיהו לכתחילה לא יברך עד שמרגיש חבלי שינה על עיניו ולא יצטרך להפסיק", ובכה"ח סק"ז ע"ש. ועי' בציץ אליעזר ח"ז סי' כז והתעוררות תשובה ח"א סי' קי"ד ובפסקי תשובות כאן שהאריך בזה והביא מהרבה פו' שיש לברך בכל אופן.

א. בב"י סי' רלט ומג"א סק"ב וביהגר"א דהפסוקים הן לשמירה ואין הפסק מדריב"ל קרא להני פסוקי וגני, וכתב הגר"א דהפסוקים אינן הפסק דכקריאה אריכתא דמיא, אבל במג"א מבואר דאף אם ק"ש הוי הפסק משום דאומרה לשם חובה כמ"ש בתר"י דהוי דברי תורה קודם השינה מ"מ הפסוקים אינן הפסק. ומ"מ מסקנת המג"א, דאף ק"ש אינו הפסק דג"ז בא לשמירה.

ב. השל"ה כתב דיש לאחר המפיל לכל ושכ"כ הרמ"ק ועוד, ואמנם הא"ר סק"ג השיג ע"ז טובא מהירושלמי והרבה ראשונים דהק"ש אינו הפסק וכן הפס', ומסקנת המ"ב סק"ב לצאת כל השיטות וכמ"ש בפנים. ונראה דמהפסוקים שאמרו המזמורים וכן הק"ש אחר המפיל אין הוכחה, משום דאינהו מיירו כשנכנס על מיטתו ואומר המילים על המטה שאז נתקנה הברכה לנכנס לישן על מיטתו, ולא אכפת לן בפסוקי דכבר התחיל בתהליך השינה במה שנכנס על מיטתו, אבל אם אומר ברכת המפיל מעומד שלא על מיטתו צריך לאחר ברכת המפיל להפסיק, וגם אין חשש שירדם כיון דאומר מעומד שלא על מיטתו.

ג. המ"ב סק"ד כתב דאם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ וכו' יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה לשינה. וכן בבה"ל (ד"ה סמוך) כתב דאם מסתפק שמא לא יוכל אח"כ לישן בודאי אין כדאי לכתחילה לברך. ולמד כן מדברי הרמ"א והראשו' שלא להפסיק בין המפיל לשינה. וגם ממה שדנו אם ק"ש והמזמורים הוי הפסק וכי' דהואיל דהוי לשמירה אינו הפסק ומוכח דשאר דברים הוי הפסק. ואמנם כבר הביא הבה"ל שם מהחיי"א דאף אם לא ישן שפיר דמי כיון דמברך על מנהגו של עולם ושכ"כ הא"ר לחד תירוצא בשם הברכה אברהם דעל מנהגו של עולם הוא מברך, אלא דהבה"ל השיג ע"ז ממה דמברכין המפיל וכו' דבלשון כזה כתבו הפוסקים שלא לברך המפיל כשלא ישן, ומסיק שם דאם יודע שלא ישן אין כדאי לברך, וכן שלא להפסיק בין המפיל לשינה.

ואמנם נתבאר בספרנו בח"א [פ"ז דין יט ולא-לב, ופ"ח דין לא] שדעת הרבה פו' וע"פ האריז"ל דמברכים גם ג' ברכות אלו (אלקי נשמה ברכה"ת והמעביר שינה) בשלא ישן דעל מנהגו של עולם מברך, ועכ"פ בברכת המפיל מבואר בביאור הגר"א סי' תלב ס"ב דכשם שמברכין על ביעור חמץ אע"פ שיכול להיות שלא ימצא חמץ כך מברמן על ברכת המפיל אע"פ שיכול להיות שלא ישן והוכיח מהמפיל לברכת ביעור חמץ ע"ש. הרי דמעיירא נתקן כן. ועי', בהג' מהר"ץ חיות (ברכות יא): דהמפיל ברכת השבח על מנהגו של עולם אפילו לא ישן, ולענ"ד גם אם נאמר דהמפיל נתקן על השינה אין הכוונה לשינה עצמה רק על מעשה ההכנה לשינה שעליו מברך המפיל חבלי שינה על עיניו שלכן כ' הסדר היום שלא לברך עד שנופלים עליו חבלי שינה והוא עיף ואז נכנס למיטה ומברך המפיל חבלי שינה על עיניו, ואז לא אכפת לן כלל אם ישן אח"כ או לאו, דעכ"פ כבר התחיל בתהליך השינה, אבל אין לומר דמברך על השינה עצמה דהרי עדיין לא ישן ולא מצינו ברכות הנהנין והשבח על העתיד רק על מה שאירע. וכל שנכנס

מסתמא ישן ועל זה נתקנה ברכת המפיל לישן, אבל אם הוא עירני אין זה נכנס לישן רק נכנס לשכב.

אם בירך המפיל על דעת לישן ונזכר שלא התפלל ערבית או קדוש לבנה [וזמנה עובר] ישכב מעט ואח"כ יתפלל ויאמר קדוש לבנה. וכן ינהג לגבי אשר יצר אם נצרך אח"כ לנקביו.

בירך המפיל ונזכר שלא התפלל או נצרך לברך אשר יצר

ה. מקור חיים להחור"י, והטעם דכבר בירך בהיתר על דעת לישן כדין הנכנס לישן על מיטתו וכמ"ש הריטב"א בנוטל ידיו לאכול ונמלך דלא הוי ברכה לבטלה ולכן ישכב מעט ואח"כ יתפלל.

ו. כיון שנכנס לישן ושכב על המטה כבר חלה הברכה ואין חשש הפסק. כמשנ"ת בהערה דלעיל, ועכ"פ ברכת אשר יצר בודאי אינה הפסק דכל זה הוא מצרכי השינה לילך לנקביו והכל ממכשירי השינה. ושו"ר כן בחת"ס בחי' לנדה נא: שכתב בשם ספר הלכות קטנות למהרי"ח שצידד דשייך אשר יצר לברכה ראשונה על תשמיש המטה. וכתב שם בשם היעב"ץ בסדורו דאף ברכת המפיל עולה על התשמיש, ע"ש.

ד. גם לסוברים דתיקנו הברכה אע"פ שלא ישן מ"מ לא תיקנו למי שהולך לשכב בלי לישן רק להנכנס לישן על מיטתו ומשער שישן או כגון שנפלה עליו תנומה אבל אם הולך לישן עירני וספק אצלו אם ישן כה"ג לא תיקנו כלל הברכה, וכן לשון הרמב"ם פ"ז מתפלה וש"פ הנכנס לישן על מיטתו, וכן כתב בסדר היום (בסדר ק"ש של לילה) וז"ל: 'הברכה הזאת אין לברכה עד שיראה הוא בעצמו שהשינה באה עליו ועפעפי עיניו נאחזים לישן, כי אין יברך 'המפיל שינה' והשינה עדיין לא באה אלא שהוא מכין לה מקום שתבוא, ודאי ברכה לבטלה הוא'.

זכרון לצדיקים

תר"ץ: הגאון רבי יוסף יהודה לייב בלוק מטלז צ"ל

והמשיכו לקיים את הישיבה. לאחר המלחמה הפכה לישיבה מרכזית בליטא. בשנת תרפ"א נוסד - ליד הישיבה - כולל הרבנים.

בצוואתו לבניו ציוה 'לקדש שם שמים בכל מעשיהם'. נשאר ממנו כתבי יד בהלכה ומוסר שיצאו לאור ע"י בניו בחוברות מיוחדות בשם "שעורי דעת".

עד כמה יש לדקדק בהלכה היה מספר עובדא נוראה שמצאו פעם בחור הרוג בבית אחד, והדם נשפך על הקרשים בבית, ולאחר הקבורה, התחיל מהבית ליפול מקצת מהתקרה, ומהקירות, ולא ידעו מה היה כאן, הגיע רבי יוסף לייב - וחקר ודרש שלא קברו גם את קרשי הבית (כדין קבורת דם שהנפש יוצא בו) ולאחר שהטמינו הקרשים באדמה, חזר הבית להיות כתיקונו.

היודע אני ללמוד? לא אשטה לומר שאני יודע - הלזאת תיקרא ידיעה? אך באותו זמן אם ישאלו אותי היש רבנים שיודעים פחות ממני, שטות גמורה להענות בשלילה - בודאי יש ויש". זהו היסוד, ההפרש תמיד קיים, ויש אצל מי לשמוע. (מאור האהל)

למד בקאלם ובוולוז'ין. בשנת תרמ"ד הוזמן לשמש ר"מ ומנהל הישיבה בטאלז ע"י חותנו הגר"א גורדון רב העיר. משם עבר לשמש כרב בוורנה ואח"כ בשאדובה. בשנת תרע"א אחרי פטירת חותנו הגאון ר' אליעזר גורדון, אב"ד ור"מ בטאלז, הוזמן לשמש רבה של טאלז ומנהל הישיבה. הוא שקבע את אופיה של ישיבת טאלז ודרכה המיוחדת בלימוד ובתורת המוסר, יחד עם ר' שמעון שקופ ור' יהודה לייב חסמן, מנהלה הרוחני של הישיבה. במשך 17 שנות עבודתו המשותפת עם ר' אליעזר גורדון והרבה שנים אחר כך טרח על הרחבתה וביסוסה של הישיבה.

בימי מלחמת העולם הראשונה נשאר בטאלז יחד עם ר' חיים רבינוביץ

היתה פעם אסיפה בסלבודקה בעניני ציבור בשאלות הרות גורל והחליטו שצריך מועצה של רבנים אבל בדוקא מהזקנים, אחד הרבנים הצעירים לחש "אין בדורנו גדולים" זה הגיע לאוזניו של הגאון ר' יוסף יהודה בלוק צ"ל נעמד ושגא כארי: "אמת אין גדולים בדורנו ואם ישאלו אותי

שכרו ועונשו של האדם טמונים בתוך המצוות והעבירות

נפשו, באמרו: מלך חסד הוא. אם אכשל חסידו לחילה אפול לרגליו ואתחנן לו ויחוס עלי וירחמני.

"אבל אם המלך ישלח אתו יחד למקום המלאכה מחלקת חיילים ושר-צבא וימסור בידם להוציא מיד את גורדינו אם לא ימלא את שליחותו בדיוק הראוי, מה מאוד ירעד ליבו בקרבו כי הלא יודע הוא שאין לו תחבולה להינצל אם יעבור על מצות המלך ויכשל בשליחותו, כי אז לא יוכל לראות את פני המלך ולבקש מחילתו, ודינו כבר נחתך ונמסר בידי משרתי המלך שאין בידם למחול אף אם ירחמו עליו, כי עליהם להוציא לפועל את מצות המלך אם יעוות בשליחותו. אבל מטבע האדם הוא לבקש נוחם לנפשו למען הרגיע את רוחו. ולכן, אף אם ימצא במצב סכנה כזה, יתנחם ויאמר אל ליבו: אחר שלא נמסרתי אלא בידי אנשים שבעלי-לב המה, אם גם אכשל אתחנן לפניהם אולי יבקשו וימצאו זכות לפטרני, או הם ימליצו עלי אל המלך ויעוררו רחמים עלי."

"אבל מה גדולה היא הסכנה לעבד שרבו מוסר לו עבודה חשובה ואחריתו ואם לא יעשנה בדיוק הראוי יהיה עונשו כרוך בה, שהדבר עצמו שהוא עוסק בו ישרפו או יסקלהו, הלא אז שום תקנה אין לו כי לא המלך מעניש אותו ולא משרתיו, אלא בחטאו עצמו שם ימצא את עונשו."

(משל האבות - הרב משה לוי)

'ששכר מצוה - מצוה, ושכר עבירה - עבירה' (אבות ד, ב)

פירש הגאון רבי יוסף יהודה לייב בלוק צ"ל (שיעורי דעת מאמר תשובה):

לא כחוקי המדינות - חוקי התורה, ולא כעניין השכר והעונש הקבוע בנימוסי בני אדם - הוא השכר והעונש שנקבע על-פי התורה הקדושה. השכר המגיע לאדם במלאותו את מצות המלכות והעונש המגיע לו בעובור עליה הם דברים הבאים לו מבחוץ, אינם תלויים לא בו ולא במעשה שעשה. הוא עשה את המעשה והחוק קבוע בספר החוקים. השופט דן אותו והשוטר מענישו.

"לא כן במצות התורה! המצוה גופה נשארה רשומה בנפש האדם ומתוכה מגיע לו על-פי מערכת הבריאה שכרו, והעבירה נשארה קבועה בנפשו ומביאה לו את עונשו. כלל אמרו חז"ל: שכר מצוה - מצוה, שכר עבירה - עבירה. המצוה גופה היא הנותנת לו שכרו והעבירה עצמה מענישתו."

את יסוד הדברים המחיש הגר"ל בלוק צ"ל על-פי המשל הבא:

"אם ישלח מלך גדול את עבדו באיזו מלאכה חשובה, רבת-האחריות, שדורשת דייקנות גדולה ומסירות יתירה לקיים אותה, ויאמר לו: השמר פן תכשל ותמעול בשליחותך, כי אז דתך להמית או להיאסר מאסר עולם, מה מאוד יפחד העבד פן יכשל וישנה מעט בשליחותו, כי אז יגיע לו עונש כליכך מר. אולם יוכל להרגיע את